

Jāņa Niedres

Rakstus pārļapojojot

J. Niedre. Raksti, I—V. R., «Liesma», 1975—1979.

Blakus daudziem citiem plašākiem kopojumiem beidzot varam nolikt arī J. Niedres Rakstus piecos sējumos. Tas nebūt nav rakstnieka daiļrades ceļa rezumējums, — kopš I sējuma iznākšanas pagājuši pieci gadi, un pa šo laiku grāmatās un periodikā esam lasījuši jaunus J. Niedres darbus. Bet šāds pārskats nepieciešams gan lasītājiem, gan rakstniekam pašam.

Ir divi ceļi, plašākus viena autora darbu kopojumus publicējot, — pilnīgi **Kopoti raksti** (te labs piemērs — Raiņa darbu zinātniskais izdevums), un tādā izdevumā būtu nepiedodams sakārtotāju subjektīvisms, un **Raksti**, kur sniegta tikai daļa no rakstnieka radītā, un tad tieši ir jāsauc pēc sakārtotāja vai autora subjektivitātes, citādi, lasot kārtējo bezpersonisko izdevumu, rodas pretenzija, kāpēc viens vai otrs darbs palicis ārpusē, ja turpat blakus tādi paši aizņem vai pusi sējuma.

J. Niedres Rakstos ir šāda pozitīva subjektivitāte — paša autora sevis izvērtē. Laba tiesa darbu palikusi ārpusē, bet mums ir skaidrs priekšstats par Rakstu sakārtošanas principiem un kritērijiem.

Rakstu vērtību palielina arī tas, ka J. Niedre pats ir ilggadējs literatūrzinātnieks, un droši vien arī tāpēc daudziem J. Niedres darbiem ir vairāki varianti, publicējumu gaitā atmetot mazsvarīgo, izslīpējot frāzi un rodot stingrākus idejiskos akcentus.

Rakstus ievada V. Luksa īsā un trāpīgā apcere, kur izakcentēts pats būtiskākais J. Niedres daiļrades procesā — milzīgā darba griba. Jo skaidrs, ka bez tās nebūtu bagātās romānu un stāstu ražas, nebūtu dau-

dzie literatūrzinātniskie un etnogrāfiskie apcerējumi, apzinoties, ka tikai pēdējos gados J. Niedre varējis simtprocentīgi sevi atdot daiļradei.

I sējums parāda J. Niedri — stāstnieku. Krājums «Keceris Latgalē» (1932) atspoguļo rakstnieka daiļrades agrīno posmu. Te vairāk jūsmīgu politisku saukļu, mazāk noturīgas mākslas. Bet dažuviet cilvēku raksturi padevušies itin labi («Rozāle pie bikts», «Zvans», «Griška»).

Pavisam citāds ir krājums «Piecu korpusu kamerās» (1940). Tas liecina par autora māksliniecisko briedumu. Un savādāk nemaz nevar būt — J. Niedrem aiz muguras ir ne tikai ikdienas dzīves pieredze, jauni mākslinieciskie vingrinājumi (pirmvariants «Puškānu salai»), bet arī politiskā rūdījuma gadi cietumā un pagrīdes darbinieka gaitās. Krājumā daudz mazāk vērojama rakstura vienplāksņainība, kāda vēl valdīja pirmajā grāmatā. Spēcīgi ir tādi stāsti kā «Lelle», «Tā gāja bojā cilvēks», taču īpaši atzīmējams, manuprāt, ir «Ibisas salas gubernatora svainis», elegants ar savu dzelīgo ironiju, aktuāls ar stāsta beigās parādīto galvenā varoņa izdzīvošanas māku jebkuros politiskos apstākļos.

Turpmākie stāstu krājumi gan rāda rakstnieka profesionalitāti, bet nenāk ar īpašiem jauniem mākslinieciskiem atklājumiem. Šķiet, tam par iemeslu ir J. Niedres aizvien nopietnāka pievēršanās romānistikai, kas arī pa istam rāda rakstnieka talanta virsotnes.

Mākslinieciski vērtīgākais triju pēckara stāstu krājumu kontekstā liekas «Sirdsapziņa» (1955). Te daudz savdabīgu raksturu, gan J. Niedrem ierastajā pretreligiskajā aplocē, gan inteliģences vidū («Sirdsapziņa», «Amata brāji», «Pamošanās»). Atkal jādomā par to, ka J. Niedres stāstniecības spēcīgākā puse ir humors, smalka ironija, un tāpēc ļoti žēl, ka autors tik maz to licis lietāt.

II sējumā ievietota J. Niedres romānu triloģija «Puškānu sala». Tas gan nav pir-

maiš darbs Helajā prozā, — J. Niedre sāk ar vēsturiskajiem romāniem «Vikingi» (1931) un «Uz Daugavas viesulis» (1932). Romānu triloģijas radīšana iestiepjas līdz pat piecdesmitajiem gadiem, un tomēr tā vairāk attiecināma uz J. Niedres agrīno periodu, «Puškānu sala» rāda rakstnieka dzimto Latgali, sādžas jauniešu tieksmi pēc gara gaismas, saskarsmi ar revolucionāro pagrīdi. Šeit daudz J. Niedres paša piedzīvotā. «Puškānu sala» ir simpātiska kā laikmeta liecinieks, bet nesniedz to idejiski māksliniecisko dziļumu, ko vēlāk romānu triloģija «Veterāns».

III sējumā ievietoti divi atšķirīgi romāni, rakstīti dažādos laikos un atšķirīgā manierē. «Aiz loga aug dadzis» (1965) — darbs, ko ar zināmu noapaļojumu varētu nosaukt par «ražošanas romānu» — veltīts visam to sarežģīto problēmu kompleksam, kas rodas, ceļot grandiozu jaunceltni klusā mazpilsētīnā. Pajūk nesteidzīgais vietējo iedzīvotāju ritms, priekšnieki karo ar padotajiem, tiem savukārt vēlmes pēc ērtiem sadzīves apstākļiem dažreiz izvīrās pirmajā plānā, aizmiršot neizbēgamās grūtības, kādas paši uzņēmušies... Un tomēr J. Niedres daiļrades stiprākā puse ir paša piedzīvotais un dziļās vēstures studijās apzinātais. To it labi uzrāda otrs III sējuma darbs — romāns «Tai ritā mazā gaismiņā» (1975), kas veltīts «Krisburgas kalpu buntei» (1866). Romāna vērtību netieši ceļ J. Niedres daiļrades kāpums sešdesmito septiņdesmito gadu mijā, — autoram aiz muguras ir triloģija par P. Stučku. «Tai ritā mazā gaismiņā» ir kā sagatavojums (gan vēlāk uzrakstīts) J. Niedres pagaidām nozīmīgākajam veikumam — romānu triloģijai «Veterāns» (1967—1971). Darbs, kurš aizsākts pēc izdevniecības pasūtījuma, vēlāk pāraudzis istā mīlestībā uz P. Stučkas dzīvi un notikumiem ap viņu. J. Niedre šajā plašajā darbā spējis attīstīt latviešu klasiskās romānistikas labākās tradīcijas — rādīt plaši episku laikmeta plūdumu, pamīšus dziļi ielūkojoties atsevišķu varoņu psiholoģijā. P. Stučka mūsu priekšā ir visa mūža garumā — no bērnības līdz pat nāvei. Un raksturīgi, ka, triloģijai ritot uz beigām, P. Stučkas tēls kļūst bagātāks, daudzpusīgāks. J. Niedre ir drosmīgi ielūkojies daudzās laikmeta pretrunās un kurozos, objektīvi tēlodams, nevienkāršodams sabiedriski politiskos notikumus. Par šo darbu autors pelnīti saņēmis republikas Valsts prēmiju.

Ja IV sējumu varam nosaukt par mākslinieciski nozīmīgāko Rakstu kontekstā, tad V sējums šķiet visinteresantākais ar savu dokumentalitāti. Te ievietoti divi memuārveida kopoījumi — «Diena dienu māca» un «Biogrāfiskas lappuses». Lasot J. Niedres tēlaini uzrakstīto savas dzīves stāstu, labāk izprotam viņa daiļrades stip-

rās un arī vājās puses. Atkal jāuzteic autors par godīgu, atklātu valodu. Lai arī notikumi jau sen aizgājuši, patiesība nekad nevar būt novēlota, jo tā allaž ir mērķēta uz šodienas cilvēku, lai mēs tagad, labu gribēdami, neizdarītu kļūdas vai pat aplamības. Zēl gan, ka materiāls kompozicionāli saskaldīts, — «Biogrāfiskajās lappusēs» nākas atkal atgriezties pie aplūkotā, tikai citā, paplašinātā variācijā. Bet varbūt autors iecerējis sagatavot kādu apjomīgāku atmiņu grāmatu? Tāda noteikti būtu nepieciešama.

V sējumā ievietota arī prāva E. Dambura apcere par J. Niedri. Allaž esmu apbrīnojais E. Dambura māku runāt vienkārši, pat ikdienišķi, reizē piepildot to ar bagātīgu intelektuālo lādiņu. Apcerē ir daudz vērtīgu lappušu. Gan par 20.—30. gadu mijas literāro virzienu raibumu. Gan arī par pretrunīgajiem četrdesmitajiem. Vispār, vairāku vērtējumu ziņā tā ir novatoriska mūsu literatūrpētniecībā.

Izdevuma zinātnisko aparatūru veidojusi Ruta Kluce. Uzreiz jāteic, ka tā ir ļoti bagāta un plaša. Te ievietota diezgan sīka J. Niedres darbu bibliogrāfija, apkopoti raksti par autoru, kā arī izveidoti ērti palīgrādītāji. Tas viss atvieglo darbu un palīdz orientēties Rakstos. Diemžēl dažas nepilnības tomēr ieviesušās. I sējumā stipri daudziem stāstiem bibliogrāfijā nav uzrādīti visi publicējumi, kurus, starp citu, R. Kluce vēlāk fiksē V sējumā hronoloģiskajā rādītājā («Redzējums», «Baznīckungs Kulšs», «Rozāle pie bikts», «Aplaupītā relikvija», «Antikrists», «Ticīgo lietas», «Mea culpa», «Aizdaugavas teiksma»). Stāsts «Laimīga diena» publicēts 1961., nevis 1971. gadā. III sējumā trūkst ziņu par romāna «Tai ritā mazā gaismiņā» publicējumiem, V sējuma bagātīgo rādītāju klāstā «aizmirsušies» komentāri pašam V sējumam, turklāt J. Niedres darbu alfabētiskais rādītājs vēl papildus maldina lasītāju, it kā atmiņu tēlojumi «Diena dienu māca» un «Biogrāfiskas lappuses», kas uzrādīti hronoloģiskajā rādītājā, nemaz nav Rakstos. Bibliogrāfijā izlaists J. Niedres tēlojums «Darba meklētāji» (1929. g. «Trauksme», 3. nr., «Darba Jaunatne», 4. nr.). J. Niedres raksts «Latviešu literatūras vēstures aktuālās problēmas» publicēts 1947., nevis 1974. gadā. Un nez kā jutās Ilgonis Bērsons, uzzinājis, ka viņš esot 1969. gadā sakārtojais almanahu ar savādu nosaukumu «Jāzmeklē Varavīksne».

J. Niedres Raksti ir iznākuši, tie kļūst par literatūrvēsturisku faktu, bet rakstnieka darbs turpinās. Gaidīsim jaunus daiļdarbus un kādu plašāku kritisko rakstu kopoījumu, kuri šajā izdevumā nemaz neparādījās.

VALDIS ROMNIEKS